3.8. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНДИВІДА

1. Що таке міжнародні стандарти прав людини?

Міжнародні стандарти прав людини — це:

міжнародно визнані права і свободи

- обов’язки держав щодо їх забезпечення
- міжнародні механізми контролю та захисту.

Основна схема

ЛЮДИНА
↓ має права
ДЕРЖАВА
↓ повинна
ПОВАЖАТИ → ЗАХИЩАТИ → ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ
↓
міжнародний контроль

2. Основні принципи

Принцип	Зміст
Універсальність	права належать кожній людині
Невідчужуваність	основні права не можуть бути довільно відібрані
Рівність	усі рівні у своїй гідності та правах
Недискримінація	заборонене необґрунтоване розрізнення за захищеними ознаками
Неподільність	громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні права взаємопов’язані
Ефективний захист	порушене право повинно мати ефективний засіб юридичного захисту
Позитивні зобов’язання	держава іноді повинна активно діяти для забезпечення прав

3. Міжнародний білль про права людини

Система ООН

Загальна декларація прав людини 1948
+
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966
+
факультативні протоколи до нього
+
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966
+
факультативний протокол

разом утворюють:

Міжнародний білль про права людини (International Bill of Human Rights).

ООН саме так визначає цю сукупність основних універсальних документів.

4. Загальна декларація прав людини 1948 року

Загальна декларація прав людини
(Universal Declaration of Human Rights, UDHR — ЗДПЛ)

прийнята Генеральною Асамблеєю ООН:

10 грудня 1948 року
Резолюція 217 A (III).

Важливо

ЗДПЛ:

❌ не є міжнародним договором;

але:

✅ стала фундаментом міжнародного права прав людини
✅ вплинула на міжнародні договори і конституції держав.

5. Основні групи прав

Громадянські та політичні	Економічні, соціальні та культурні
право на життя	право на працю
заборона катувань	справедливі умови праці
свобода та особиста недоторканність	соціальне забезпечення
справедливий суд	охорона здоров’я
приватне життя	освіта
свобода думки, совісті, релігії	участь у культурному житті
свобода вираження поглядів	достатній життєвий рівень
свобода зібрань і об’єднань	житло, харчування тощо
політична участь	

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
(International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR — МПГПП)

Україна ратифікувала його у 1973 році; для України він діє з 1976 року.

Основні права

життя

- свобода
- справедливий суд
- приватність
- свобода релігії
- свобода слова
- мирні зібрання
- об’єднання
- політична участь
- рівність і недискримінація.

7. Перший факультативний протокол до МПГПП

Перший факультативний протокол
(First Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights – Перший факультативний протокол до МПГПП)

дає можливість:

ОСОБА
↓
після використання внутрішніх засобів захисту
↓
подати індивідуальне повідомлення
↓
до Комітету ООН з прав людини.

Україна визнала цей механізм у 1991 році.

Не плутати

Комітет ООН з прав людини ≠ Рада ООН з прав людини.

8. Другий факультативний протокол до МПГПП

Другий факультативний протокол:

спрямований на скасування смертної кари.

Україна приєдналася до нього у 2007 році.

Формула

МПГПП

- I протокол = індивідуальні скарги
- II протокол = скасування смертної кари.

9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR — МПЕСКП).

Основна особливість:

держава повинна вживати заходів

- максимально використовувати наявні ресурси
- поступово досягати повної реалізації прав.

Це називається:

поступова реалізація (progressive realization).

Але

Недискримінація:

має забезпечуватися без очікування «поступової реалізації».

10. Три типи обов'язків держави

Обов'язок	Значення
Поважати (respect)	сама держава не повинна порушувати право
Захищати (protect)	держава повинна захищати людину від порушень іншими особами
Забезпечувати / виконувати (fulfil)	держава повинна створити законодавчі, адміністративні та інші умови для реалізації права

Приклад: право на життя

ПОВАЖАТИ → держава сама незаконно не позбавляє життя
ЗАХИЩАТИ → ефективно протидіє загрозам від інших осіб
ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ → створює законодавство, процедури, проводить ефективне розслідування.

11. Абсолютні та обмежувані права

Вид	Приклад
Абсолютне право	заборона катувань
Право, яке може обмежуватися	приватність, свобода вираження, зібрань
Право, від якого можлива дерогація в надзвичайній ситуації	окремі права за умов міжнародного договору
Право, від якого дерогація заборонена	визначені договором невідступні права

Для обмежуваних прав типова схема

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА
↓
передбачене законом?
↓

має легітимну мету?
↓
необхідне / пропорційне?
↓
✅ допустиме

12. Обмеження ≠ дерогація

Обмеження	Дерогація
діє у звичайних умовах	застосовується за надзвичайних обставин
передбачене самою нормою про право	тимчасовий відступ від окремих зобов'язань
наприклад, свобода вираження	війна або інша суспільна небезпека
держава продовжує діяти в межах права	держава тимчасово відступає від певного зобов'язання

Формула

limitation = обмеження права
derogation = відступ від зобов'язання.

13. Дерогація за МПГПП

Ст. 4 МПГПП допускає відступ від окремих зобов'язань:

надзвичайне становище

- загрожує життю нації
- офіційно проголошене
- заходи лише настільки, наскільки цього вимагає ситуація
- без дискримінації
- без суперечності іншим міжнародним зобов'язанням.

Від яких прав не можна відступати за ст. 4 МПГПП?

Зокрема:

- право на життя;
- заборона катувань;
- заборона рабства;
- заборона ув'язнення лише через невиконання договірного зобов'язання;

- принцип «немає злочину без закону»;
- право на визнання правосуб'єктності;
- свобода думки, совісті та релігії.

14. Спеціальні універсальні конвенції ООН

Документ	Кого / що захищає
Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965	захист від расової дискримінації
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979	права жінок
Конвенція проти катувань 1984	заборона катувань
Конвенція про права дитини 1989	права дітей
Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006	права осіб з інвалідністю
Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006	захист від насильницьких зникнень

Україна є учасницею всіх цих основних договорів.

15. Расова дискримінація

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD – Конвенція про ліквідацію расової дискримінації).

Контрольний орган:

Комітет з ліквідації расової дискримінації.

Україна також визнала процедуру індивідуальних повідомлень за ст. 14 Конвенції.

16. Права жінок

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW – Конвенція про ліквідацію дискримінації щодо жінок).

Основна мета:

ліквідація дискримінації

- фактична рівність жінок і чоловіків.

Факультативний протокол передбачає:

індивідуальні повідомлення + процедуру розслідування.

Україна їх визнала.

17. Заборона катувань

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання
(Convention against Torture, CAT – Конвенція проти катувань).

Головне

заборона катувань = абсолютна.

Не виправдовують катування:

війна ❌
надзвичайний стан ❌
наказ начальника ❌
боротьба з тероризмом ❌.

Україна також:

- визнала процедуру індивідуальних повідомлень;
- є учасницею Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань.

18. Принцип невислання

Важливий стандарт Конвенції проти катувань:

non-refoulement — принцип невислання / неповернення.

Держава:

❌ не повинна висилати, повертати або видавати особу державі,

якщо існують достатні підстави вважати, що там їй загрожуватимуть катування.

19. Права дитини

Конвенція про права дитини
(Convention on the Rights of the Child, CRC – КПД).

Чотири основні принципи

недискримінація

- найкращі інтереси дитини
- право на життя, виживання і розвиток
- право бути почутою.

Україна є учасницею Конвенції та факультативних протоколів, зокрема щодо участі дітей у збройних конфліктах.

20. Особи з інвалідністю

Конвенція про права осіб з інвалідністю
(Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD – КПОІ).

Головна зміна підходу:

не «об’єкт соціальної допомоги»
↓
а
↓
повноправний носій прав.

Основні стандарти:

- рівність;
- недискримінація;
- доступність;
- незалежне життя;
- інклюзія;
- розумне пристосування.

Україна ратифікувала Конвенцію та її Факультативний протокол у 2010 році; механізм індивідуальних повідомлень діє для України.

21. Насильницькі зникнення

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, CED – Конвенція про насильницькі зникнення).

Україна приєдналася у 2015 році та визнала:

індивідуальні повідомлення

- міждержавні повідомлення.

22. Міжнародна конвенція про права трудящих-мігрантів

Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей
(International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, CMW – Конвенція про трудящих-мігрантів).

Пастка ЄДКІ

Україна НЕ є учасницею цієї Конвенції.

Офіційна база договірних органів ООН не фіксує її ратифікації Україною.

23. Договірні органи ООН

Кожному основному договору відповідає:

комітет незалежних експертів
↓
контроль за виконанням договору.

Договір	Орган
МПГПП	Комітет ООН з прав людини
МПЕСКП	Комітет з економічних, соціальних і культурних прав
Конвенція проти катувань	Комітет проти катувань
Конвенція про права дитини	Комітет з прав дитини
Конвенція про права осіб з інвалідністю	Комітет з прав осіб з інвалідністю
Конвенція про расову дискримінацію	Комітет з ліквідації расової дискримінації
Конвенція про дискримінацію щодо жінок	Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок

Важливо

це комітети експертів, а не міжнародні суди.

24. Як ООН контролює державу?

Основні механізми

ДЕРЖАВНА ЗВІТНІСТЬ
+
ІНДИВІДУАЛЬНІ ПОВІДОМЛЕННЯ
+
МІЖДЕРЖАВНІ ПОВІДОМЛЕННЯ
+
ПРОЦЕДУРИ РОЗСЛІДУВАННЯ
+
ЗАГАЛЬНІ КОМЕНТАРІ / РЕКОМЕНДАЦІЇ.

Не кожна конвенція автоматично дозволяє індивідуальну скаргу:

потрібна відповідна договірна підстава та згода держави.

25. Рада ООН з прав людини

Рада ООН з прав людини
(United Nations Human Rights Council — Рада ООН з прав людини)

- міжурядовий орган ООН.

Один із ключових механізмів

Універсальний періодичний огляд
(Universal Periodic Review, UPR — УПО)

Схема

кожна держава-член ООН
↓
періодичний огляд ситуації з правами людини
↓
рекомендації інших держав.

Не плутати

Рада ООН з прав людини	**Комітет ООН з прав людини**

держави	незалежні експерти
міжурядовий орган	договірний орган
УПО	контролює МПГПП

26. Європейська система захисту

Головний документ:

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (European Convention on Human Rights, ECHR – ЄКПЛ).

Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року; вона набула чинності для України 11 вересня 1997 року.

27. Основні права за ЄКПЛ

Стаття	Право
2	право на життя
3	заборона катувань
4	заборона рабства та примусової праці
5	право на свободу та особисту недоторканність
6	право на справедливий суд
7	ніякого покарання без закону
8	приватне і сімейне життя
9	свобода думки, совісті та релігії
10	свобода вираження поглядів
11	свобода зібрань та об’єднань
12	право на шлюб
13	ефективний засіб юридичного захисту
14	заборона дискримінації при користуванні правами Конвенції

28. Протоколи до ЄКПЛ

Протоколи до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) можна поділити на:

протоколи, що додають нові права;
протоколи, що реформують механізм ЄСПЛ.

Протокол	Основний зміст	Статус / значення
№ 1	право власності; право на освіту; право на вільні вибори	додає матеріальні права

№ 2	надав ЄСПЛ компетенцію давати консультативні висновки	історичний; включений до Конвенції, згодом замінений реформою № 11
№ 3	змінив процедуру роботи колишньої Європейської комісії з прав людини	історичний; замінений Протоколом № 11
№ 4	заборона позбавлення волі за борги; свобода пересування; заборона вислання власних громадян; заборона колективного вислання іноземців	додає матеріальні права
№ 5	змінив строки повноважень членів Комісії та Суду	історичний; втратив значення після Протоколу № 11
№ 6	скасування смертної кари у мирний час	додає право
№ 7	процесуальні гарантії щодо вислання іноземців; право на апеляцію у кримінальних справах; компенсація за судову помилку; ne bis in idem – заборона подвійного притягнення; рівність подружжя	додає матеріальні та процесуальні права
№ 8	реформував роботу Європейської комісії з прав людини	історичний; замінений Протоколом № 11
№ 9	дозволяв за певних умов індивіду заявляти про передачу справи до Суду	скасований Протоколом № 11
№ 10	мав змінити порядок голосування в Комітеті Міністрів	фактично втратив значення через Протокол № 11
№ 11	повністю реформував контрольний механізм: створив постійний Європейський суд з прав людини та скасував Європейську комісію з прав людини	ключова інституційна реформа; чинна система ЄСПЛ діє з 1998 р.
№ 12	загальна заборона дискримінації	додає окреме право
№ 13	повне скасування смертної кари за будь-яких обставин	додає право
№ 14	реформував процедуру ЄСПЛ: одноособовий суддя, нові	інституційна реформа

	механізми фільтрації заяв, критерій «суттєвої шкоди», 9-річний непоновлюваний строк судді	
№ 14bis	тимчасово дозволив застосувати частину реформи Протоколу № 14 до набрання ним чинності	історичний, перехідний
№ 15	принцип субсидіарності + межі розсуду держави; скоротив строк звернення до ЄСПЛ із 6 до 4 місяців	чинна реформа
№ 16	дозволяє вищим національним судам запитувати у ЄСПЛ консультативні висновки щодо принципових питань тлумачення Конвенції	консультативний механізм

33. Невідступні права за ЄКПЛ

Стаття 15 не дозволяє відступу, зокрема, від:

Право	Стаття
Заборона катувань	3
Заборона рабства	4 § 1
Ніякого покарання без закону	7
Право на життя	2 – із передбаченим Конвенцією історичним винятком щодо правомірних воєнних дій

Також протоколи № 6 і № 13 встановлюють гарантії щодо скасування смертної кари.

34. Європейська соціальна хартія

Європейська соціальна хартія (переглянута)
(Revised European Social Charter – Переглянута Європейська соціальна хартія)

захищає переважно:

трудові + соціальні + економічні права.

Україна ратифікувала її у 2006 році та прийняла 76 із 98 її положень.

Важлива пастка

Україна:

❌ не прийняла систему колективних скарг за Європейською соціальною хартією.

35. Стамбульська конвенція

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами
(Istanbul Convention – Стамбульська конвенція).

Україна:

ратифікувала — 18 липня 2022 року
набула чинності для України — 1 листопада 2022 року.

Чотири напрями

запобігання

- захист
- переслідування правопорушників
- комплексна державна політика.

36. Права людини під час збройного конфлікту

Одночасно застосовуються

міжнародне право прав людини
+
міжнародне гуманітарне право.

Міжнародне право прав людини	Міжнародне гуманітарне право
діє у мирний час і під час конфлікту	застосовується під час збройного конфлікту
захищає особу від дій держави та встановлює позитивні зобов’язання	регулює ведення бойових дій і захист жертв війни
окремі права допускають дерогацію	основні правила застосовуються в силу існування конфлікту

37. Захист біженців

Ключовий документ:

Конвенція про статус біженців 1951 року

- Протокол 1967 року.

Основний принцип:

невислання / неповернення
(non-refoulement – принцип невислання).

Формула

особу не повертають туди, де їй загрожує переслідування, у межах умов Конвенції.

Не плутати:

біженець ≠ внутрішньо переміщена особа.

Основні міжнародні документи

Рік	Документ	Запам’ятати
1948	Загальна декларація прав людини	універсальний каталог прав; не договір
1950	ЄКПЛ	європейський захист + ЄСПЛ
1951	Конвенція про статус біженців	біженці + принцип невислання
1965	Конвенція про расову дискримінацію	расова дискримінація
1966	МПГПП	громадянські та політичні права
1966	МПЕСКП	економічні, соціальні й культурні права
1979	Конвенція про дискримінацію щодо жінок	права жінок
1984	Конвенція проти катувань	абсолютна заборона катувань
1989	Конвенція про права дитини	права дитини
2006	Конвенція про права осіб з інвалідністю	права осіб з інвалідністю
2006	Конвенція про насильницькі зникнення	заборона насильницьких зникнень
2011	Стамбульська конвенція	насильство щодо жінок і домашнє насильство